Аграрен университет – Пловдив, Научни трудове, т. LVIII, 2014 г.
Agricultural University – Plovdiv, Scientific Works, vol. LVIII, 2014

СЪСТОЯНИЕ НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В ХОТЕЛИЕРСТВОТО В БЪЛГАРИЯ
STATE OF SMALL AND MEDIUM HOSPITALITY ENTERPRISES IN BULGARIA

Иванка Лулчева
Ivanka Lulcheva

E-mail: ivanka.lulcheva@yahoo.com

Abstract

The EU policy for formation of a stable middle class standard of living is associated with the sustainable development of family business, including small and medium companies.

Small and medium-sized companies in Bulgaria play a major role in the tourism development in the country.

To determine the status of small and medium tourism enterprises indicators, the following criteria are used: revenue, cost, cost structure for operating activities; labour productivity, expressed through: number of tourists served by one employee; revenue per employee in the tourist development; value added per employee; profit per employee, return on fixed assets; profitability of production.

Conclusions of a specific practical significance are formulated. These are: small and medium-sized enterprises play a major economic role in creating jobs, help to reduce unemployment, generate revenue and contribute to the sustainable development of the regions; despite the high investment activity of small and medium-sized enterprises, the return on fixed assets in small and medium-sized tourism enterprises is poor, and for micro-enterprises - negative; beds usability in twenty-four-hour periods is about 35%, which is unsatisfactory and requires special actions from managers of individual hotels and government policies in this sector; achieved level of labour productivity in small and medium-sized enterprises is unsatisfactory. All indicators for measuring labour productivity show a very low level of labour productivity in micro-enterprises.

The reason for this is the significantly lower qualifications of the employees and the technological level. This is an indication of the still low competitiveness of these tourism enterprises; with the increasing amount of tourist development the profitability of the "production" of the tourism product increases.

Key words: small and medium-sized hospitality enterprises, revenue, cost, level of profitability.

ВЪВЕДЕНИЕ

Политиката на ЕС за формиране на средна класа със стабилен жизнен стандарт се свързва с устойчивото развитие на фамилния бизнес, в т.ч. и на малките и средните предприятия. От 01.01.2005 г. влезе в сила Препоръка 2003/361/ЕС, с която се регламентира създаването и развитието на малки и средни предприятия във всички страни, членки на Европейския съюз. У нас е приет Закон за малките и средните предприятия, ДВ, бр. 59 от 21.07.2006 г., с който се конкретизира държавната политика по насърчаване създаването и развитието на малки и средни предприятия. Приемат се европейските критерии за разграничаване и дефиниране на размера на малките и средните предприятия: численост на персонала, брой, годишен оборот, лв., обща стойност на притежаваните активи, лв. Формирането на размера на отделното предприятие обаче зависи от икономическите закономерности и принципи. В условията на пазарен механизъм в икономиката всички предприятия при своята дейност се ръководят от целта си за печалба. Поради това те се стремят да намаляват общите разходи по производството. Когато предприятието иска да намали постоянните разходи за единица продукт или услуга, в случая нощувка, то полага усилия да увеличи броя на услугите, нощувките. В същото време обаче с нарастването на броя на услугите (нощувките) се увеличават променливите разходи по „производството" на нощувката. Стремежът на предприятието е да постигне най-ниски средни съвкупни общи разходи (фиг. 1).

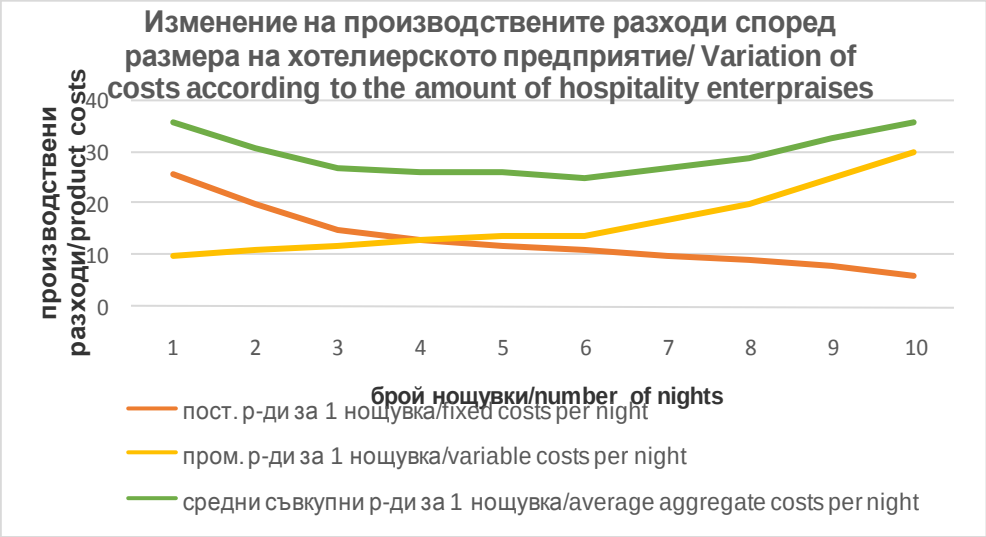

Fig. 1. *Изменение на производствените разходи според размера на хотелиерското предприятие/Development of costs according to the amount of hospitality enterprises*

Размерът на производство, при който се постига това, се счита за оптимален, рационален. Така че върху формирането на размера на производството влияние оказва и механизмът на изменение на разходите по производството.

В хотелиерството и ресторантьорството размерът на производството е ограничен до определен лимит – възможностите на сградния фонд и вътрешното обзавеждане. В тази рамка трябва да се търси рационалният размер (Neshkov, Rakadzhijska, Dabeva, Marinov, Kazandzhieva, Veleva, 2007).

Върху размера на производството оказват влияние редица фактори като: технико-технологични – вид и характер на използваната техника и технология на производство, прилагана организация на труда; пазарни – наличие на пазар, конкуренция и поведение на конкурентите; цени на производствените ресурси и др.; институционални – политика на държавата, наличие на преференциално кредитиране, данъчни облекчения, субсидии, квоти, браншови асоциации и др.; знания, умения и опит на ръководството и др.

Целта на настоящото изследване е да се изучи състоянието на малките и средните туристически предприятия поради голямата им роля за развитието на туризма в страната.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

За установяване на състоянието на малките и средните предприятия в хотелиерството се използват показателите размер на приходите, размер на разходите, производителност на труда, изразена чрез: брой туристи, обслужвани от един зает; приходи на един зает в туристическото предприятие; добавена стойност на един зает; печалба на един зает. Възвръщаемостта на дълготрайните материални активи, включени в създаването на туристическата услуга, е установена чрез показателя печалба на единица дълготрайни материални активи, %. Рентабилността на производството е изчислена по следния начин: печалба на единица активи на туристическото предприятие, %; печалба на единица собствен капитал, %; отношение на печалбата към приходите от продажби в процент; печалба към общите производствени разходи, % (Hadginikolov, 2005).

Обект на проучване са микро-, малки и средни предприятия в хотелиерството. Проучва се периодът 2003–2012 г. Необходимата за изследването информация е взета от статистически годишници, информация на КИД* (*През 2003 г. в България е въведена, после през 2008 г. е допълнена, т.нар. Класификация на икономическите дейности (КИД–2008), която разграничава осъществяваните стопански дейности у нас и е стандарт за събиране и представяне на статистически данни за икономическите дейности. Последната в международен план се означава като NACE.BG 2008*) и проведени анкети със собственици и мениджъри на малки и средни предприятия в хотелиерството в Южна България.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

Броят на малките и средните предприятия в страната надхвърля 98% от всички предприятия в икономиката. Те осигуряват 90% от заетостта на хората в трудоспособна възраст и генерират 65% от добавената стойност в частния сектор. През последните десет години работните места в тях нарастват годишно с около 0,7% (Neshkov, Kazandzhieva, 2005).

В микро-, малките и средните предприятия в хотелиерството у нас са заети 92% от общо заетите в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство", като най-голям е относителният дял на заетите в микропредприятията. През последните десет години броят на заетите в малките и средните хотелиерски предприятия нараства с 15%.

Делът на заетите в микрохотелиерските предприятия обаче намалява с 18%. В малките и средните предприятия в хотелиерството се създава 25% от брутния вътрешен продукт в туризма, като през последното десетилетие приносът им е нараснал с 6% (според НСИ).

Малките и средните предприятия в хотелиерството са гръбнакът на туризма. Броят на леглата в тях през 2012 г. е увеличен с 4% спрямо 2007 г. Използваемостта на леглоденонощията през проучвания период варира около 35%. Реализираните нощувки през периода се повишават с 4-5%. Стойността на „произведената„ продукция се увеличава с 4%. Разходите за дейността също се увеличават с 7,4% през 2012 г. спрямо 2010 г. Приходите от дейност се увеличават с 8,7% през 2012 г. спрямо 2010 г.

Таблица1/Table 1

Структура на разходите за оперативна дейност в микро-, малки и средни предприятия в хотелиерството/Cost structure for operating activities of micro, small and medium-sized hospitality enterprises

Разходи/Costs	Микро/Micro	Малки/Small	Средни/Medium
За суровини и материали/For raw materials	28,0	24,3	23,8
Външни услуги/ External services	20,6	22,4	23,2
Заплащане на персонала, социални и здравни осигуровки/Salaries of employees, social and health insurance	11,3	14,3	21,7
Амортизация и обезценка/Amortization and devaluation	19,4	20,4	18,2
Други/ Others	20,7	18,6	13,1

Структурата на разходите за оперативна дейност през периода 2010-2012 г., отразена в таблица 1, показва, че с нарастване на размера на хотелиерското предприятие намалява относителният дял на разходите за суровини и материали. Това е проявление на икономическата закономерност за икономии от мащаба. Увеличава се относителният дял на разходите за външни услуги. Те са свързани главно с поддръжка и ремонт на материалната база, обучение на персонала, рекламни услуги и др. При микропредприятията разходите за заплащане на персонал, социални и здравни осигуровки логично са най-ниски и по абсолютен размер, и по относителен дял. С 10 пункта е по-висок относителният дял на разходите за тази цел при средните предприятия в сравнение с микропредприятията. При една трета от проучените микрохотелиерски предприятия нает персонал няма, обслужването на туристите се извършва от членовете на семейството.

Микропредприятията (1-9 заети) преобладават в сектор „Хотели и ресторанти", те са 56% от общия брой на малките и средните туристически предприятия. Малките предприятия (10-49 заети) са десет пъти по-малко от микропредприятията. Те представляват 24% от общия брой. Средните предприятия (50-249 заети) са 1,3% от общия брой частни предприятия. В тях са заети 22% от общия брой заети. Освен чрез броя на заетите показателно за състоянието на малките и средните предприятия в хотелиерството е и постигнатото равнище на производителността на труда (табл. 2).

Таблица 2/Table 2

Производителност на труда в малките и средните предприяти в хотелиерството (годишно)/Labor productivity in small and medium-sized hospitality enterprises (Per year)

Показатели/Indicators	Хотелиерски предприятия/Hospitality enterprises		
	Микро/Micro	Малки/Small	Средни/Medium
Брой туристи на един заET/Number of tourists per employee	218	303	412
Приходи на един зает, лв./Revenue per employee, lv.	5000	8000	13 000
Добавена стойност на един зает, лв./Value added per employee, lv.	5000	6800	11 500
Печалба на един зает, лв./Profit per employee, lv.	2000	3500	7000

Констатира се, че през изследвания десетгодишен период равнището на производителността на труда в малките и средните хотелиерски предприятия е съществено по-ниско отколкото в големите. Най-ниска е стойността на този показател в микропредприятията. В тях един зает обслужва два пъти по-малко туристи в сравнение със средните предприятия. Добавената стойност на един зает също е двойно по-ниска. Всички

показатели за измерване на производителността на труда отчитат много ниско равнище на производителност на труда при микропредприятията. Причина за това е значително по-ниската квалификация на заетите и технологичното равнище. Това е показател за все още ниската конкуренто-способност на този вид хотелиерски предприятия.

Според Neshkov, Marinov, Kazandzhieva (2013) малките и средните хотелиерски предприятия се характеризират с по-малки икономии от мащаба и по-ниска капиталоемкост, а имат относително по-високи постоянни разходи. В тях делът на нискоквалифицираната работна ръка е по-висок, за да бъде заплащането им по-ниско. В повечето случаи малките хотели не променят броя на заетите си според размера на реализираните приходи.

Ефективността на труда на заетите в малките и средните предприятия е значително по-ниска от тази в големите. През изследвания десетгодишен период производителността на труда в малките и средните предприятия в хотелиерството намалява с 12%, докато при големите предприятия производителността на труда се повишава с 4%. Това е доказателство, че големите хотелиерски предприятия по-бързо се приспособяват към променящите се условия на заобикалящата ги бизнес среда.

Fig. 2. *Производителност на труда (приходи на 1 зает)/ Productivity of labor (revenue per employee)*

Установява се повишаване на производителността на труда с нарастване на размера на предприятието и едва при средните предприятия се достига задоволително равнище. То обаче е съществено по-ниско в

сравнение с големите хотели. През разглеждания десетгодишен период производителността на труда, изразена чрез показателя приходи на един зает, варира по години, като последните пет години очертава негативна тенденция. Особено изразена е тя при микропредприятията. През 2012 г. спрямо 2007 г. производителността на труда при микропредприятията намалява с 12%, при малките – с 10%, при средните – с 6% (фиг. 2).

Делът на инвестициите в дълготрайни материални активи в малките и средните предприятия представлява 82% от общите инвестиции в дълготрайни материални активи в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство".

Възвръщаемостта на дълготрайните материални активи в малките и средните предприятия, изразена чрез реализираната печалба, падаща се на един лев дълготрайни материални активи през периода 2003–2012 г. се повишава с 6% (фиг. 3).

Тя обаче е различна при трите категории предприятия в хотелиерст-вото. При микропредприятията възвръщаемостта на дълготрайните материални активи е с десет пункта по-ниска спрямо тази при малките и средните хотелиерски предприятия.

Варирането на този показател по години е най-голямо при микропредприятията и очертава тенденция на намаление. При малките и средните предприятия в хотелиерството се наблюдава повишаване на възвръщаемостта на дълготрайните материални актив с 10%.

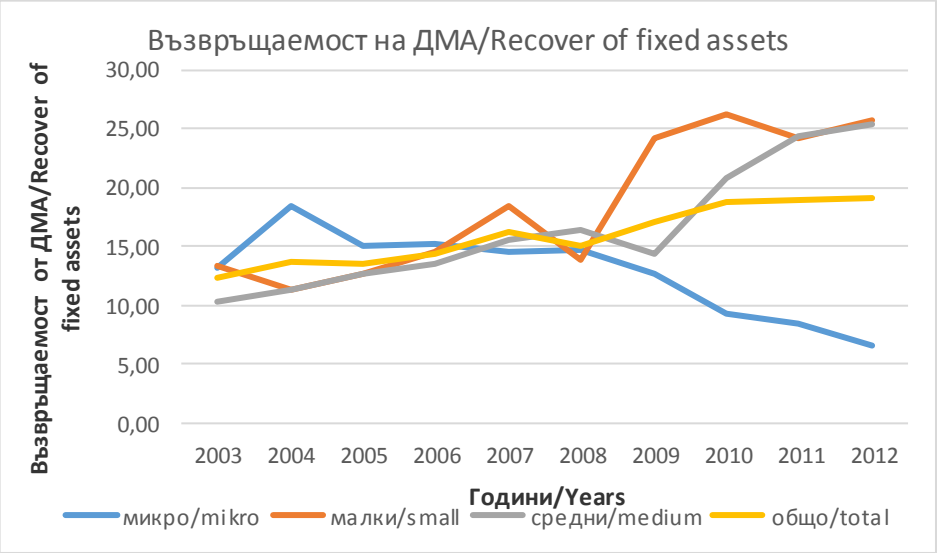

Fig. 3. *Възвръщаемост на ДМА/Recover of fixed assets*

Рентабилността на производството на туристически продукт през проучвания период при всички видове предприятия в хотелиерството се удвоява (фиг. 4).

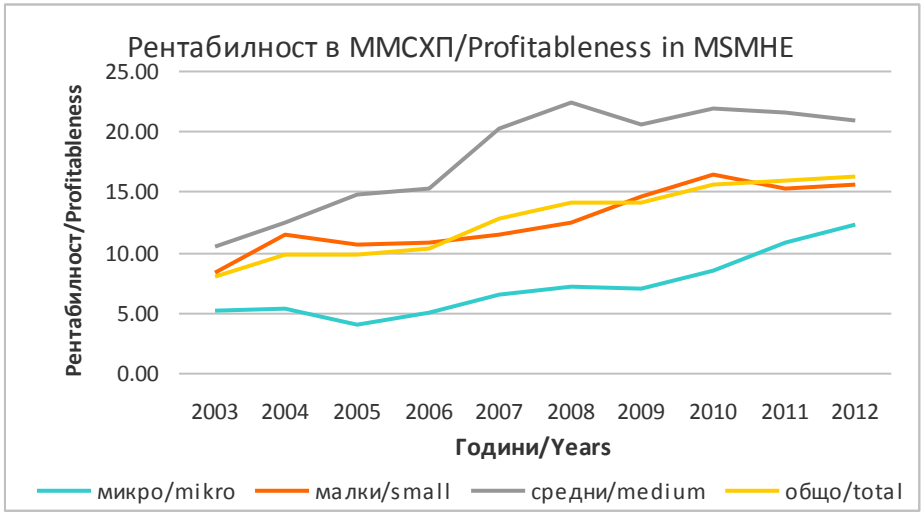

Fig. 4. *Рентабилност в ММСХП/Profitableness in MSMHE*

Най-високо е равнището на рентабилност при средните по размер хотелиерски предприятия – с нарастване на размера на предприятието се повишава и неговата рентабилност.

При изследването са изчислени различни видове рентабилност (на различна база), които отразяват възвръщаемостта на вложените общи активи, само собствен капитал, общи текущи разходи и спрямо реализирани приходи (табл. 3).

Възвръщаемостта на общо активи, вложени при производството на туристически продукт, е съществено по-ниска спрямо тази на дълготрайните материални активи, което показва нерационално използване на краткотрайните материални активи, т.е. необходимо е по-ефективно управление на текущите оперативни разходи.

Всички видове хотелиерски предприятия имат малко по-висока рентабилност в сравнение с тези в планинските райони. Хотелиерските предприятия в приморските райони генерират печалбата си сезонно, докато тези в планинските райони – по-равномерно целогодишно.

Таблица 3/Table 3

Равнище на рентабилност в малките и средните предприятия в хотелиерството/Level of profitability in small and medium-sized hospitality enterprises

Показатели/ Indicators	Хотелиерски предприятия/Hospitality enterprises		
	Микро/Micro	Малки/Small	Средни/Medium
Планински район/Mountain area			
Рентабилност на база активи/ Profitability based on assets	8,6	9,5	11,4
Рентабилност на база собствен капитал/Profitability based on equity	12,8	14,2	16,5
Рентабилност на база общи разходи/Profitability on the basis of total cost	9,6	15,4	20,4
Рентабилност на база приходи/ Profitability based on revenues	20,6	21,8	24,2
Приморски район/Ittoral			
Рентабилност на база активи/ Profitability based on assets	12,4	13,6	14,4
Рентабилност на база собствен капитал/Profitability based on equity	18,4	16,8	17,4
Рентабилност на база общи разходи/ Profitability on the basis of total cost	11,5	19,5	21,7
Рентабилност на база приходи/ Profitability based on revenues	22,5	24,6	28,4

ИЗВОДИ

1. Малките и средните предприятия в хотелиерството играят сериозна икономическа роля, като създават работни места, съдействат за намаляване на безработицата, генерират приходи и допринасят за по-устойчивото развитие на регионите.

2. Въпреки високата инвестиционна активност на малките и средните хотелиерски предприятия възвръщаемостта на дълготрайните материални активи при малките и средните предприятия е незадоволителна, а при микро-предприятията – отрицателна.

3. Използваемостта на леглоденонощията е около 35%, което е незадоволително и изисква прилагане на специални мерки както от мениджърите на отделните хотели, така и от държавната политика в този сектор.

4. Достигнатото равнище на производителност на труда в малките и средните хотелиерски предприятия е незадоволително. Всички показатели за измерване на производителността на труда отчитат много ниско равнище на производителност на труда при микропредприятията. Причина за това е значително по-ниската квалификация на заетите и технологичното равнище. Това е показател за все още ниската конкурентоспособност на този вид предприятия в хотелиерството.

5. С увеличаване на размера на хотелиерското предприятие нараства рентабилността на „производството" на туристическия продукт.

REFERENCES

Neshkov, M., V. Kazandzhieva, 2005. Economics of tourist enterprises, Sofia, publ. New Bulgarian University.

Neshkov, M., 2001. Introduction to tourism, publ. Science and Economics, University of Economics, Varna.

Neshkov, M., Sv. Rakadzhijska,T. Dabeva, St. Marinov, V. Kazandzhieva, M. Veleva, 2007. Introduction to tourism, Varna, publ. Science and Economics, University of Economics.

Neshkov, M., S. Marinov, V. Kazandzhieva, 2013. Small and medium enterprises in tourism of Bulgarian Black Sea coast, publ. Science and Economics, University of Economics, Varna, p.117-147.

Hadginikolov, Hr., 2005. Economics of hospitality, Sofia, publ. Economy.

Zakon za malkite i srednite predpriyatia, DV, br. 59 ot 21.07.2006 g.

Рецензент – доц. д-р Красимир Александров
E-mail: kva@dir.bg